

CONSTITUTIONAL PROTECTION OF PERSONAL DATA IN THE PROCESS OF DIGITALIZATION: CHALLENGES AND ISSUES

Eshmatova Sevinch Sherzod qizi

Trainee Lecturer, Department of Legal Sciences Sarbon University

Abstract

This article analyzes the current challenges of constitutional protection of personal data in the process of digitalization. Based on the relevant provisions of the Constitution of the Republic of Uzbekistan, the study examines legal mechanisms for ensuring personal data security, major threats in the digital environment, international experience, and directions for improving national legislation. The research places particular emphasis on the issue of maintaining a balance between constitutional rights and technological development. It highlights the importance of strengthening legal safeguards to protect privacy and personal information in the rapidly evolving digital landscape.

Keywords:

personal data, constitutional protection, digitalization, right to privacy, data protection, cybersecurity, digital rights.

RAQAMLASHTIRISH JARAYONIDA SHAXSIY MA'LUMOTLARNI KONSTITUTSIYAVIY HIMOYA QILISH MUAMMOLARI

Eshmatova Sevinch Sherzod qizi

Sarbon universiteti "Huquqiy fanlar" kafedrasida stajyor-o'qituvchisi

Annotatsiya

Ushbu maqolada raqamlashtirish jarayonida shaxsiy ma'lumotlarni konstitutsiyaviy himoya qilishning dolzarb muammolari tahlil etiladi. Maqolada O'zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasining tegishli moddalaridan kelib chiqqan holda, shaxsiy ma'lumotlar xavfsizligini ta'minlashning huquqiy mexanizmlari, raqamli

muhitdagi asosiy tahdidlar, xalqaro tajriba va milliy qonunchilikni takomillashtirish yo`nalishlari ko`rib chiqiladi. Tadqiqot davomida konstitutsiyaviy huquqlar bilan texnologik rivojlanish o`rtasidagi muvozanat masalasi markaziy o`rin egallaydi.

***Kalit so`zlar:** shaxsiy ma'lumotlar, konstitutsiyaviy himoya, raqamlashtirish, maxfiylik huquqi, ma'lumotlarni himoya qilish, kiberxavfsizlik, raqamli huquqlar.*

Kirish

Zamonaviy jamiyatda raqamlashtirish jarayonining jadal sur'atlar bilan kengayishi inson hayotining barcha jabhalarini qamrab olmoqda. Davlat xizmatlari, moliyaviy operatsiyalar, tibbiy yordamdan tortib kundalik muloqotgacha — barchasi raqamli platformalarga ko`chib o`tmoqda. Bu jarayon, shubhasiz, fuqarolarga ulkan qulayliklar yaratadi, davlat boshqaruvini samarali qiladi va iqtisodiyot rivojiga zamin hozirlaydi.

Biroq, ushbu o`zgarishlar bilan birga shaxsiy ma'lumotlarning muhofazasi borasida yangi va murakkab huquqiy muammolar vujudga kelmoqda. Fuqarolarning nomi, manzili, biometrik ko`rsatkichlari, moliyaviy holati, sog`lig`i to`g`risidagi ma'lumotlar raqamli muhitda saqlanishi, qayta ishlanishi va uzatilishi natijasida konstitutsiyaviy darajada kafolatlangan maxfiylik huquqi jiddiy xavf ostida qolmoqda.

O`zbekiston Respublikasi raqamlashtirish sohasida faol siyosat yuritmoqda. "Raqamli O'zbekiston — 2030" strategiyasi, my.gov.uz platformasining kengayishi, biometrik pasport tizimi, "Yagona interaktiv davlat xizmatlari portal" kabi loyihalar fuqarolar haqidagi ulkan ma'lumotlar massivini raqamli tizimlar orqali jamlashni taqozo etmoqda. Bu sharoitda konstitutsiyaviy himoyaning samaradorligi va qonunchilik bazasining adekvatligi masalasi davlat va fuqaro o`rtasidagi munosabatlarning asosi sifatida alohida ahamiyat kasb etadi.

O`zbekiston Respublikasining 2023-yil yanvarida qabul qilingan yangi tahrirdagi Konstitutsiyasi shaxsiy ma'lumotlarni himoya qilishning yanada mustahkam

poydevorini yaratdi. Konstitutsiyaning bir qator moddalari bevosita yoki bilvosita ushbu huquqni kafolatlaydi:¹

●**27-modda** — Har kim erkinlik va shaxsiy daxlsizlik huquqiga ega.

Hech kim qonunga asoslanmagan holda hibsga olinishi, ushlab turilishi, qamoqqa olinishi, qamoqda saqlanishi yoki uning ozodligi boshqacha tarzda cheklanishi mumkin emas.

Hibsga olishga, qamoqqa olishga va qamoqda saqlashga faqat sudning qaroriga ko‘ra yo‘l qo‘yiladi. Shaxs sudning qarorisiz qirq sakkiz soatdan ortiq muddat ushlab turilishi mumkin emas.

Shaxsni ushlab chog‘ida unga tushunarli tilda uning huquqlari va ushlab turilishi asoslari tushuntirilishi shart.

●**33-modda** -- Har kim fikrlash, so‘z va e‘tiqod erkinligi huquqiga ega.

Har kim istalgan axborotni izlash, olish va tarqatish huquqiga ega.

Davlat Internet jahon axborot tarmog‘idan foydalanishni ta‘minlash uchun shart-sharoitlar yaratadi.

Konstitutsiyaviy normalarni rivojlantiruvchi tarmoq qonunchiligi qatorida quyidagilarni alohida ta‘kidlash lozim: “Axborot olish kafolatlari va erkinligi to‘g‘risida”gi Qonun² hamda “Axborot erkinligi prinsiplari va kafolatlari to‘g‘risida”gi Qonun³ shaxsiy ma‘lumotlarni to‘plash, saqlash, qayta ishlash va uzatishning huquqiy rejimini belgilaydi. Qonun ma‘lumotlar subyekti — ya‘ni shaxsning o‘zi huquqlarini kengaytirdi va ma‘lumotlar operatorlariga aniq majburiyatlar yukladi.

“Kiberxavfsizlik to‘g‘risida”gi Qonun ma‘lumotlarni himoya qilishning texnik va tashkiliy standartlarini belgilaydi. “Axborot erkinligi prinsiplari va kafolatlari

¹ <https://lex.uz/docs/-6445145#-6445635>

² <https://lex.uz/docs/-1319>

³ <https://lex.uz/docs/-52268>

to`g`risida”gi Qonun esa axborotga kirish va uni muhofaza etish o`rtasidagi muvozanatni tartibga soladi.

Biometrik ma`lumotlar — barmoq izi, yuz geometriyasi, retina tasviri, ovoz namunasi — shaxsning biologik identifikatorlari bo`lib, ularning xususiyati shundaki, ularni o`zgartirib bo`lmaydi. Agarda parol yoki hujjat raqami maxfiy tutilmasa, uni o`zgartirish mumkin, lekin biometrik ko`rsatkichlar bir marta oshkor bo`lsa, hayot davomida xavf manbai bo`lib qoladi.

O`zbekistonda biometrik ma`lumotlar davlat pasporti tizimi, chegaradan o`tish tizimlari, bir qator bank xizmatlari va “Yagona identifikatsiya tizimi” orqali to`planmoqda. Konstitutsiyaviy muammo shundaki, ushbu ma`lumotlarning to`planishi ko`pincha fuqaroning amaliy jihatdan erkin roziligi asosida emas, balki xizmatlardan foydalanish zaruriyati sifatida yuz beradi, bu esa “ixtiyoriy rozilikning” mohiyatini savol ostiga qo`yadi.

Raqamli muhitda individual ma`lumotlar alohida-alohida olganda zararli ko`rinmasligi mumkin: ism, tug`ilgan sana, uy manzili, ish joyi, xarid tarixi. Biroq bu ma`lumotlar agregatsiyalanganda — ya`ni birlashtirilganda — shaxs haqida keng qamrovli profil tuzish, uning xulq-atvorini taxmin qilish va hatto manipulyatsiya qilish imkonini beradi.

Konstitutsiyaviy himoya nuqtayi nazaridan bu hodisa "agregatsiya muammosi" deb ataladi va an`anaviy maxfiylik huquqining qo`llanilish chegarasini kengaytirishni taqozo etadi. Mavjud qonunchilik ko`pincha ma`lumotlar alohida yig`ilishi holatini tartibga soladi, lekin ularning keyinchalik tahlil qilinishi va profil tuzilishini nazorat etish mexanizmlari yetarli darajada rivojlanmagan.

Raqamlashtirish jarayonida davlat nazorati imkoniyatlari misli ko`rilmagan darajada kengaymoqda. Kuzatuv kameralari, telefon aloqalari monitoring tizimlari, ijtimoiy tarmoqlardagi faoliyatni kuzatish, firibgarlikka qarshi kurash niqobi ostida

moliyaviy operatsiyalarni tekshirish — bularning barchasi xavfsizlikni ta'minlash maqsadida qo'llanilishi mumkin.

Konstitutsiyaviy huquq nazariyasida bu muammo “maqsadlar mutanosibligi” tamoyili orqali hal etiladi. Davlatning cheklash chorasi qonuniy maqsadga erishish uchun zaruriy va proporsional bo'lishi shart. Biroq amalda ushbu tamoyilning sud orqali ta'minlanishi murakkab, ya'ni texnik vositalar va ularning qo'llanilishi ko'pincha fuqarolar va hatto sudlar uchun ham shaffof emas.

Hozirgi dolzarb muammo shundaki, fuqarolarning eng muhim ma'lumotlari davlatda emas, balki xususiy kompaniyalarda — ijtimoiy tarmoqlar, internet-do'konlar, moliyaviy texnologiya (fin-tech) xizmatlari va boshqa platformalarda saqlanmoqda. An'anaviy konstitutsiyaviy huquq asosan davlat-fuqaro munosabatlarini tartibga solishga mo'ljallangan.

“Uchinchi shaxslar doktrinasi” — ya'ni fuqaro o'z ma'lumotlarini ixtiyoriy ravishda uchinchi shaxsga (kompaniyaga) topshirsa, ularga nisbatan maxfiylik huquqini yo'qotadi degan yondashuv — raqamli iqtisodiyot sharoitida qayta ko'rib chiqilishi zarur. Chunki hozirgi vaqtda insonning ijtimoiy hayotda ishtirok etishi ko'p jihatdan ushbu platformalarga rozi bo'lishni taqozo etadi.

Hozirgi kunda O'zbekiston qonunchiligida quyidagi bo'shliqlar mavjudligi aniqlanmoqda: birinchidan, sun'iy intellekt tizimlari tomonidan ma'lumotlarni qayta ishlash va avtomatlashtirilgan qaror qabul qilishning maxsus huquqiy tartibi belgilanmagan. Shaxs haqida AI tomonidan qabul qilingan qarorga e'tiroz bildirish huquqi qonunchilikda aniq mustahkamlanmagan.

Ikkinchidan, ma'lumotlar uzatilishida xalqaro standartlarga moslik masalasi hal etilmagan. Shuningdek, ma'lumotlarni himoya qilish bo'yicha mustaqil nazorat organi — ma'lumotlarni himoya qilish inspeksiyasi yoki komissiyasining vakolatlari yetarlicha keng emas va uning mustaqilligi qonunchilik jihatdan mustahkamlanishi lozim.

Yechim siaftida, huquqiy mexanizmlar yetarli bo`lishi uchun texnologik vositalar bilan qo`llab-quvvatlanishi zarur. “Dizayn orqali maxfiylik” prinsipi — tizimlarni loyihalashda maxfiylikni dastlabki bosqichdan hisobga olish — nafaqat yaxshi amaliyot, balki huquqiy talab sifatida mustahkamlanishi maqsadga muvofiq.

Ma'lumotlarni shifrlash va anonimlashtirish texnologiyalari, kirish nazorati tizimlari va muntazam xavfsizlik auditi o`tkazish majburiyatlarini qonunchilikda belgilash — konstitutsiyaviy huquqlarni ta'minlashning texnik asosini yaratadi.

Shuningdek, “Shaxsga doir ma'lumotlar to'g'risida”gi Qonunga sun'iy intellekt tizimlari tomonidan amalga oshiriladigan avtomatlashtirilgan qarorlar ustidan insoniy nazorat va e'tiroz bildirish huquqini belgilovchi normalar kiritilishi hamda shaxs ma'lumotlariga doir qonunchilik hozirgi tendensiya asosida takomillashtirilishi zarur.

Shaxsga doir ma'lumotlarni himoya qilish bo'yicha mustaqil nazorat organi tashkil qilinishi va Ichki Ishlar Vazirligi huzurida o`z ish jarayonini boshlashi, aholining mazkur doiradagi muammolariga yechim bera olishi eng yaxshi loyihalardan biri bo`lishi mumkin. Chunki hozirgi vaqtda kiberhujumlarning ortishi xodimlarning sifatli ishlashiga va vaqt taqsimotiga jiddiy zarar yetkazmoqda.

Bundan tashqari, sudyalalar va huquqiy mutaxassislar uchun raqamli huquqlar, kiberxavfsizlik va ma'lumotlarni himoya qilish bo'yicha ixtisoslashgan ta'lim dasturlari tashkil etilishini ham yechim sifatida ko`rishimiz mumkin.

Xulosa

Raqamlashtirish jarayonida shaxsiy ma'lumotlarni konstitutsiyaviy himoya qilish muammosi nafaqat huquqiy, balki ijtimoiy-siyosiy va texnologik jihatlarni ham qamrab oluvchi kompleks masaladir. Konstitutsiya normalarini hayotga tatbiq etish uchun qonunchilik, sud amaliyoti, texnologik vositalar va fuqarolik jamiyati o`rtasidagi hamkorlik zarur.

Raqamli kelajak qurilayotganda, insonning konstitutsiyaviy huquqlari — xususan maxfiylik huquqi — texnologik taraqqiyotning cheklovchisi emas, balki uning asosi va yo`naltirgichi bo`lishi kerak. Faqat ana shunday yondashuv orqaligina raqamlashtirish fuqarolar manfaatiga xizmat qiladigan, ularning erkinligini kengaytiradigan va konstitutsiyaviy qadriyatlarni mustahkamlaydigan jarayonga aylanishi mumkin.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR:

1. O`zbekiston Respublikasining Konstitutsiyasi;
2. “Shaxsga doir ma’lumotlar to’g’risida”gi Qonun 02.07.2019 yildagi O‘RQ-547-son;
3. O`zbekiston Respublikasining "Kiberxavfsizlik to'g'risida"gi Qonuni. 15.04.2022 yildagi O‘RQ-764-son;
4. Tashmatov E.A. Raqamli iqtisodiyotda shaxsiy ma'lumotlarni himoya qilishning huquqiy muammolari // Yurist axborotnomasi. — 2022. — №4. — B. 18-27.
5. Xoliqov B.R. Konstitutsiyaviy huquq va raqamli texnologiyalar: o'zaro ta'sir masalalari // O'zbekiston huquqi. — 2023. — №2. — B. 45-59.
6. UN Special Rapporteur on Privacy. Report on Privacy in the Digital Age. A/HRC/40/63. — Geneva: United Nations, 2019.